

Prof. zw. dr hab. Kazimierz Szmyd
Wydział Pedagogiczny
Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja habilitacyjna
dokonań naukowych, działalności dydaktycznej i społeczno – organizacyjnej
dr Urszuli Wróblewskiej

1. Ogólna charakterystyka przedłożenia

Recenzją objęto przedstawiony do oceny dorobek naukowy, dydaktyczny, edukacyjny i organizatorski dr Urszuli Wróblewskiej w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych w zakresie pedagogiki. W strukturze przedłożenia mieszczą się zgodnie z wymogami procedury habilitacyjnej publikacje: książki autorskie, współautorskie, redakcje i współredakcje, artykuły, recenzje, informacje dotyczące realizacji projektów badawczych, udział w konferencjach naukowych i inne formy. Uwzględniono również dokonania w dziedzinie kształcenia kadr pedagogicznych, działalność społeczno-oświatową, współpracę z instytucjami i organizacjami kulturalno-oświatowymi.

Przedłożony materiał zawiera ponadto informacje dotyczące aktywności Habilitantki w zakresie pracy badawczej w dziedzinie historii wychowania, kwerend archiwalnych, publikacji źródeł, pośrednio i bezpośrednio związanej z głównym nurtem Jej badań i problematyki publikacji. Udostępnione materiały, zarówno pod względem zawartości, jak i sposobu prezentacji, pozwalają na rozpoznanie zawartości naukowej (poznawczej) i metodologicznej, podstaw bibliograficznych, znaczenia dla nauki, edukacji, działalności społeczno-oświatowej i kulturalnej.

Przedstawione dokonania naukowe, akademickie, działalność społeczno-oświatowa i kulturalna mieszczą się w kręgu etnologicznych i historyczno-pedagogicznych (oświatowo – kulturowych) badań nad historią mniejszości etnicznych, narodowościowych, kulturowo-religijnych, oświatowych na obszarze Polski północno – wschodniej.

Na całość dorobku dr Urszuli Wróblewskiej składa się 68 publikacji, w tym 52 po uzyskaniu stopnia doktora. Są to min. 3 monografie autorskie, 2 współautorskie, 4 monografie wieloautorskie. Ponadto Habilitantka opublikowała 10 artykułów w czasopismach

punktowanych, 25 rozdziałów w monografiach, 3 w języku angielskim. Wygłosiła 30 referatów na konferencjach naukowych, 8 o zasięgu międzynarodowym. Była współorganizatorem konferencji naukowych, ogólnopolskich i regionalnych, seminariów szkoleniowych i edukacyjnych, 5 seminariów o tematyce edukacji muzealnej. Bierze udział w działalności polskich i zagranicznych towarzystw historycznych, oświatowych i kulturoznawczych. Kierowała realizacją 3 grantów i 4 projektami naukowymi. Uczestniczyła w realizacji znaczących projektów badawczych ogólnopolskich i międzynarodowych. Brała udział w kontaktach naukowych za granicą: Hiszpania, Białoruś, Litwa, Ukraina i w innych ośrodkach. W działaniach tych wykazywała aktywny udział, przedstawiając własne opracowania naukowe i referaty.

2. Publikacja habilitacyjna

Analiza przedłożonych materiałów uprawnia do stwierdzenia, że główna praca Habilitantki, zgodnie ze stwierdzeniem Autorki jest monografią historyczno-pedagogiczną, pt. *Działalność kulturalno – oświatowa Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej* (2015). Praca ta wpisuje się w nurt badań nad oświatą i kulturą mniejszości narodowych na Ziemiach Rzeczypospolitej i na Litwie. Wedle słów Autorki *monografia stanowi część subdyscypliny nauk historycznych i pedagogicznych-historii wychowania (...)*. Jest to określenie, które generalnie odpowiada problematyce opracowania, choć nie jest do końca adekwatne i wyczerpujące, ze względu na widoczne zachwianie proporcji pomiędzy treściami oświatowymi i pozostałą problematyką tej publikacji.

Dzieło to nie stanowi też syntezy całego dorobku naukowo-badawczego Autorki publikacji (i zapewne nie musi takim być). Jest jednak niewątpliwie wyrazem głównych zainteresowań badawczych Autorki. Monografia dotyczy dość wąskiego zakresu badań nad kulturą i oświatą grupy narodowościowo - etnicznej, przede wszystkim, dlatego, że sama mniejszość narodowa Karaimów była od początku i w omawianym okresie Drugiej Rzeczypospolitej nadal pozostawała mało liczna i w dużej mierze terytorialnie rozproszona.

W świetle analizy publikacji ujawnił się również stosunkowo jednostronny zasób materiałów źródłowych dla wyczerpującego opisu w ramach tak sformułowanego tematu monografii. Można, więc sformułować pytanie; czy jest to optymalny zakres problematyki badawczej, jak na główne przedłożenie habilitacyjne; czy zatem reprezentuje w wystarczającym stopniu wskazane przez Autorkę *subdyscypliny nauk historycznych i pedagogicznych*.

Ale o randze badawczej podjętego tematu nie zawsze decyduje zakres przedmiotowy, w tym przypadku liczebność mniejszości narodowej, grupy etnicznej, historycznej i kulturowo – oświatowej. Obiektywnie ważna pozostaje intensywność i znaczenie problematyki historyczno-kulturowej i oświatowej określonej mniejszości. Dodajmy, że praca jest niewątpliwie źródłowa, rzetelna pod względem faktograficznym i merytorycznym, ukazuje rzeczywiste procesy, zmiany, dynamikę kulturowo - oświatowego funkcjonowania tej nielicznej, ale też tożsamościowo ambitnej mniejszości. Ponadto narracja historyczna i kulturowo - oświatowa osadzona jest w kontekście typowych warunków II RP i stosunku władz wobec mniejszości narodowych, na co wskazuje Autorka monografii.

Struktura pracy wydaje się optymalna z punktu widzenia możliwości materiałowych, i z tego punktu widzenia wyczerpuje podjętą problematykę zdefiniowaną w tytule rozprawy. Poszczególne rozdziały stanowią względnie logiczną całość, choć nie jest to narracja płynna i całkowicie spójna, w pełni zazębiająca się. Można uznać, że brak jest rozdziału, czy podrozdziału ukazującego etnogenezę badanej grupy narodowościowej, kulturowo-wyznaniowej i oświatowej. Informacje dotyczące drogi, która przywiodła tę mniejszość na historyczne ziemie Litwy i Polski zawarte są głównie we wstępie do pracy.

Wstęp natomiast zawiera standardowe elementy w tego typu opracowaniach, które dotyczą sformułowania problematyki badawczej, metodologii i stanu badań, uwzględnia niektóre informacje wprowadzające w krąg i zakres badań własnych. Nie wskazano natomiast na zakres i charakter ograniczeń źródłowych w kształtowaniu w pełni wyczerpującej treści monografii. Obszerny wstęp jest w dużej mierze merytoryczny i metodologicznie poprawny, naświetlający problematykę pracy, wprowadza w swoisty nastrój historyczny (poznawczy i emocjonalny) tamtego czasu.

W odniesieniu do pozostałych, merytorycznych rozdziałów koncentruję swoją uwagę na aspektach poznawczo-źródłowych, analityczno-wyjaśniających i historyczno-pedagogicznych wyrażających się w formach kulturowego i oświatowego trwania mniejszości narodowej Karaimów w okresie II RP i sąsiedzkich terytoriach.

Autorka sięga do znamiennego dla tego obszaru i czasu historycznego fenomenu Karaimów, a także pokrewnych im nacji tatarskich. Widoczna jest konsekwentna dbałość o wykorzystanie rozproszonych źródeł, także o kontekstualny, historyczno-egzegetyczny przekaz, w wielu momentach nader szczegółowy (wynika to zapewne z dominacji materiałowej w niektórych segmentach, przy ich ograniczeniach w innych częściach monografii). Rzetelność w korzystaniu z dostępnych materiałów pozwoliła na opis przejawów kulturowych i działań oświatowych z obiektywizmem, głównie w konwencji rzeczowo –

informacyjnej. Przy równoczesnym braku fragmentów analitycznych, syntetyzujących, wnioskujących i charakteryzujących określone fakty, procesy i zjawiska etno-kulturowe i edukacyjno-świadomościowe Karaimów.

Prezentowane w poszczególnych rozdziałach treści, ich układ formalny i rzeczowy pozostają wobec siebie względnie spójne, niektóre zaś są w pewnej mierze nie wystarczająco powiązane. Brak jest całościowo-kulturowej i oświatowo-etnologicznej ciągłości, przenikania się tych w istocie rzeczy nierozłącznych procesów odbywających się w realnej rzeczywistości życia Karaimów. Jest to ujęcie w wielu fragmentach szczegółowe i zweryfikowane pod względem faktograficznym, ale mało penetrujące, wyjaśniające i porównawcze ujęcie kulturowego i świadomościowego fenomenu Karaimów. Jednakże dla oddania prawdy w monografii zachowany został przyjęty kierunek badań konsekwentnie realizowany przez Autorkę. Prowadziła je w okresie kilku lat pracy naukowo-dydaktycznej i społeczno-oświatowej, na rzecz pobudzania inicjatyw kulturowo-edukacyjnych, poznawania historii oświatowej w regionie.

W pierwszym rozdziale (31-66) Autorka dobrze ukształtowała dość zróżnicowane treści dotyczące *sytuacji społeczno-prawnej Karaimów*. Ukazuje rzeczywisty charakter narodowy, religijny i kulturowy oraz stan demograficzny karaimskiej grupy mniejszościowej, treści, wartości, tradycje, świadomość odrębności i autonomii kulturowej i potrzeb edukacyjno-oświatowej, jej prawne regulacje. Ten naturalny i niejako niezależny od struktury państwowej, choć lojalny wobec państwa ruch mniejszościowy stanowił o spójności tej nielicznej mniejszości (około 1, 5 tys. osób w okresie II RP). Autorka ukazuje naturalne i organizacyjne związki kultury, tradycji religijnej i działalności oświatowej z codziennością egzystencjalną, formami edukacji, kształcenia szkolnego, oświaty pozaszkolnej i wychowania na rzecz spójności własnej grupy etnicznej.

Drugi rozdział (67-87) zatytułowany *Kształcenie w szkołach karaimskich* koncentruje uwagę na szczegółowym opisie funkcjonowania Szkoły Powszechnej w Trokach (1918-1923), której dzieje sięgają XV wieku. Autorka skupia się na dość typowych problemach funkcjonowania szkoły powszechnej tamtego czasu wskazując na uwikłania w problemy związane z wychowaniem wyznaniowym tej małej grupy społecznej (etnicznej). Wskazuje na wielkie zaangażowanie gminy karaimskiej, jako ośrodka organizacji życia, kultu i edukacji tej małej społeczności uczniowskiej (47 uczniów w roku szkolnym 1920/1921). Znamiennym faktem była gospodarność i dbałość o utrzymanie szkoły, o poszerzanie treści i form edukacyjnych i zachowania trwałości własnej kultury, tradycji tej grupy etnicznej w

świadomości młodzieży karaimskiej. Starano się bezkolizyjnie łączyć obowiązujący program edukacyjny szkoły powszechnej z nauczaniem języka i religii własnej.

Ciekawym aspektem, na który wskazuje Autorka, jest zakres i treść działalności pozaszkolnej pogłębiającej w różny sposób więzi etniczne grupy, która stanowiła niewątpliwe osiągnięcie organizacyjno-oświatowe. Z analizy tej części tekstu wynika, że samopoczucie narodowościowe Karaimów było satysfakcjonujące. Mieli oni w II RP poczucie pewności jutra, bezpieczeństwa, poszanowania ich potrzeb, dlatego też demonstrowali przywiązanie do władz państwowych i lokalnych. W tych warunkach realizowali oni w sposób zamierzony i świadomy swoje dążenia oświatowe. Z jednej strony był to rozwój i umacnianie własnej tożsamości kulturowo – edukacyjnej, z drugiej zaś kształtowali postawy afirmatywne wobec polskości i kultury polskiej.

Rozdział III (88-108) *Karaimi w szkołach publicznych i prywatnych* trafnie ukazuje na tle sytuacji oświatowej okresu II Rzeczypospolitej nacisk władz państwowych na ujednoczenie programów kształcenia i wychowania. Ale mimo niskiego stopnia scholaryzacji i analfabetyzmu na północnowschodnich terenach II RP mała grupa Karaimów, dbając o edukację szkolną swoich dzieci nie została dotknięta tym problemem w takim stopniu, jak inne, większe mniejszości. Świadczyło to o zdrowej ambicji i mądrej strategii edukacyjnej dla zachowania własnej tożsamości kulturowej. Wobec nie licznych szkół powszechnych, do których uczęszczały dzieci karaimskie, o czym świadczy fakt, że w Wilnie istniała zaledwie 200 osobowa społeczność Karaimska dbano o kształcenie własnych kadr oświatowych, naukowców i animatorów kultury. Była to grupa wyjątkowo ambitna, twórcza i świadoma celów, założeń i potrzeb własnej mniejszości narodowościowej.

Autorka uzasadnia w oparciu o dane źródłowe, że dbałość o kształtowanie elity tej grupy narodowościowej rozpoczynała się w szkole powszechnej, średniej, kończąc na studiach uniwersytetach. Wynikało to również z utrwalanej przez lata świadomości, że oświata i kształcenie na wyższych poziomach może zagwarantować przetrwanie tej grupy, jako całości kulturowej. Wiązało się to również z docenianiem wartości wykształcenia, osiągnięcia pozycji społecznej poszczególnych jednostek i całej grupy mniejszościowej. Zauważa się na tym tle charakterystyczną solidarność i dbałość, o jakość kształcenia i wychowania. Taka postawa społeczności karaimskiej ujawniła się podczas likwidacji Seminarium Nauczycielskiego w Trokach, które było dostępne ze względu na pomoc materialną, także mniejszością narodowym.

Autorka trafnie ukazuje konteksty kulturowe i edukacyjne okresu II RP, zwłaszcza na obszarach kresowych. Podkreśla fakt, iż Karaimi świadomie tworzyli własne elity

umysłowe dla zachowania tożsamości własnych korzeni etnicznych, kulturowych i religijnych. Na tej podstawie można uznać, że reprezentacja karaimska kształcąca się na wszystkich możliwych poziomach była relatywnie znacząca i efektywna w sensie skutecznego działania na rzecz swojego środowiska etnicznego. Autorka wskazuje na solidarność małych społeczności karaimskich, które dobroczynnie świadczyły środki finansowe i materialne na wsparcie studiujących przedstawicieli własnej grupy mniejszościowej. Ale było to coś więcej w tej postawie wobec uczącej się młodzieży, miało wymiar etosu i zobowiązania moralnego.

W IV rozdziale pracy (109-127), *Założenia programowe działalności kulturalno-oświatowej Karaimów* Autorka w oparciu o źródła ukazuje cele pracy kulturalno-oświatowej. Nie miała ona jednej instytucji koordynującej ten rodzaj działalności. Istniało natomiast wiele mniejszych ośrodków, które formułowały założenia tej działalności, metody i treści pracy wychowawczo-oświatowej. Była to działalność organiczna, powiązana z gminami wyznaniowymi, świadoma i celowa, służyła utrwalaniu więzi grupowej, kulturowej i religijnej.

Karaimi w chwili zaistnienia niepodległej II RP „nie wracali do Polski”, ale od dawna byli obecni i funkcjonowali w polskiej rzeczywistości kulturowej. Wytworzyli i kontynuowali bogatą sieć towarzystw, stowarzyszeń, form i treści pracy kulturalno-oświatowej, którą wspierali poprzez własne elity kulturotwórcze i oświatowe, zachowując i odnawiając trwałą świadomość celów i dróg wiodących do zachowania własnej tożsamości. W tej działalności małe grupy Karaimów rozsiane po rozległym terytorium II RP świadomie otwierali się na tworzenie pomostów pomiędzy innymi grupami etnicznymi i odłamami społeczności tatarskich.

Autorka słusznie podkreśla, że nacja Karaimów wydała wielu wybitnych orientalistów i językoznawców, historyków, zachowała własne pismo o znaczeniu kulturotwórczym i misji edukacyjnej. Istotnym elementem dbałości o zachowanie korzeni i tożsamości własnej tej grupy narodowo-wyznaniowej były ośrodki działalności kulturalno-oświatowej prowadzone przez środowiskowe organizacje i stowarzyszenia realizujące swoje cele, bez skłonności separatystycznych.

V rozdział pracy (128-142), *Działalność kulturalno-oświatowa społeczności karaimskiej* dobrze ilustruje ideowe i umysłowo-edukacyjne ekskluzywnej działalności Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej. Zadaniem tej organizacji była działalność naukowo-badawcza, popularyzowanie i upowszechnianie idei karaimskiej poprzez zwoływanie zjazdów, konferencji, sympozjów naukowych, wydawanie publikacji z

badań i redagowanie czasopism (*Myśl Karaimska. Kraj Awazy*). Działalność oświatowa, kulturotwórcza, co było typowe dla tej grupy przenikała codzienne życie, programy i działalność organizacji młodzieżowych (Węzeł), a także kobiecych. Najczęściej uprawiano formy teatralne, odczyty, spotkania, wycieczki, często organizowano uroczystości akcentujące własną kulturę i obyczaje, ale także manifestujące związek obywatelski i polityczny z państwem polskim. Można, więc uznać, co jest zasługą Autorki, że była to wręcz modelowa formuła zachowań tej mniejszościowej grupy w okresie II RP. Świadczyły o tym fakty, że chętnie gościli na swoich spotkaniach przedstawiciele władz państwowych, wódcy lokalnych i oświatowych.

Cechą charakterystyczną różnorodnej działalności społecznej, kulturowej i oświatowej badanej wspólnoty był swoisty demokratyzm wewnętrzny, otwartość na współpracę przy zachowaniu wyraźnie akcentowanej tożsamości własnej. Ważnym elementem poznawczym rozprawy jest uchwycenie istoty działalności kulturalno-oświatowej Karaimów, traktowanej przez nich jako ważny wtedy nośnik tożsamości własnej grupy. Była to wiedza o swojej historii, oświata ogólna, zawodowa, związana z praktyką życia współczesnego. Kondycję społeczną Karaimów wzmacniał kult religijny, pamięci pokoleniowa, język i znajomość rzeczywistości II RP.

Autorka wykazała, że grupa ta konsekwentnie wykorzystywała małe, lecz stałe i ważne kroki możliwe do urzeczywistnienia, w zagubionych, ale nadal zachowujących kontakty między sobą środowiska etniczne. Należały do tych form: oświata, czytelnictwo, prezentacje osiągnięć kulturalnych itp.. Była to dostępna i możliwa do realizowana w tamtych warunkach metoda utrwalania i zachowania idei przetrwania. Można sądzić, że dlatego Karaimi trzeźwo i racjonalnie wyznaczyli granice obywatelskości własnej na poziomie możliwym do zaakceptowania przez władze. Wielorako korzystali we własnej działalności kulturalno-oświatowej z doświadczeń wielokulturowych i wiedzy o wieloetnicznym świecie II RP. Wartością poznawczą tekstu jest dostrzeżenie znaczenia doświadczeń wielokulturowej polityki II RP, co stanowi ważny przyczynek do współczesnego myślenia o przybyszach z innych kultur.

3. Publikacje wchodzące w skład osiągnięcia naukowego

Scharakteryzowana wcześniej monografia, jako główne przedłożenie habilitacyjne jest rezultatem wieloletnich badań w obszarze szeroko pojętej historii wychowania w

kontekście aktywności kulturowej i społecznej wybranej mniejszości narodowej. Działania naukowo-badawcze, praca nauczycielska i środowiskowa Habilitantki w dziedzinie edukacji historyczno-oświatowej w dużej mierze ukierunkowana jest na etnologiczne, narodowościowe, wielokulturowe i międzykulturowe zagadnienia oraz na wątki odnoszące się do współczesności. Wyrazem tej orientacji badawczej i pedagogicznej są inne publikacje autorskie, wieloautorskie, redakcje i współredakcje. Stanowią one istotne, merytoryczne i metodologiczne zaplecze aktywności poznawczej, umiejętności warsztatowych, które określają znaczący poziom Jej kompetencji.

Spośród udostępnionych publikacji na szczególną uwagę zasługuje praca dr Urszuli Wróblewskiej dotycząca źródeł do organizacji i stowarzyszeń karaimskich (2015). W merytorycznym związku pozostają rozdziały w monografiach autorskich i monografiach wieloautorskich. Uprawomocniają one podjęcie i zrealizowanie tematu monografii habilitacyjnej. Większość wcześniejszych publikacji stanowi, bowiem naturalne i merytorycznie pokrewne zaplecze naukowo-historyczne Habilitantki. Problematyka ta stanowi główny komponent aktywności badawczej dr U. Wróblewskiej, określający zarazem Jej tożsamość naukowo-badawczą i autorską.

Przegląd całokształtu dorobku; prac opublikowanych, prowadzonych badań i różnorodnych dokonań, form aktywności organizatorskiej, społeczno edukacyjnej i kulturowo-animacyjnej najwyraźniej wskazuje na rodzaj i dziedzinę zainteresowań i orientację intelektualną Habilitantki. Dodajmy poszukuje ona i otwiera lokalno-regionalne obszary badań, często dotąd niepoddawane poznawczej eksploracji historyczno-pedagogicznej i kulturowo-oświatowej w etnologicznej perspektywy. Dotyczą one funkcjonowanie grup etnicznych i grup osiedleńczych o lokalnej kulturze życia, działalności społeczno-gospodarczej, minionych rzeczywistości szkolnych i oświatowych. Ta problematyka mieści się w kręgu historii wychowania zorientowanej na zagadnienia etnologiczne, etniczno-kulturowe i oświatowe.

Zrealizowane w tym obszarze badania i publikacje pozwalają na określenie poziomu, charakteru, jakości i różnorodności tematycznej dokonań naukowych Habilitantki. Pokrewne składniki działalności badawczej rozciągają się na całość przedstawionego dorobku naukowego, działalności akademickiej, społeczno-edukacyjnej i oświatowej, pozaakademickiej. Ukazuje trwałość zainteresowań, postawę metodologiczno-intelektualną wobec zjawisk etniczno kulturowych i przemian oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych minionego czasu, które w pojęciu dr U. Wróblewskiej można ożywiać i czerpać z tych tradycji (*np. oświata i obyczajowość szkolna Żulawian, działalność Towarzystwa Opieki nad*

Dzieckiem. inicjatywy badawcze dotyczące Szkoły w pamięci byłych uczniów, wykorzystanie dla badań obyczajowości szkolnej kronik, itp.).

Warto dodać, że jest to interesująca orientacja badawcza, bardzo pożyteczna w dobie erozji kultur tradycyjnych, zaniku głębszego myślenia o szkole jako środowiska rozwoju osobowego i kulturotwórczego. Mają one wymiar historyczno-oświatowy, widziany w perspektywie znaczenia dla zachowania pamięci o składnikach lokalności, jej spójności w dobie ponowoczesnej unifikacji.

Praca habilitacyjna, a także kilka innych pozycji może wywoływać wątpliwości, co do obszaru rzeczowego, czy bazy źródłowej niezbędnej do rekonstrukcji wieloetnicznych fenomenów w polskim krajobrazie kulturowym. Ale zarówno praca habilitacyjna, jak i inne pozycje o podobnej treści, dowodzi, że mimo wspomnianych ograniczeń, takie inicjatywy badawcze są wartościowe i potrzebne. Są one interesującym, często niewyczerpującym świadectwem wielokulturowości polskiej. W tym przypadku nie jest to nostalgiczny obraz rysowany przez Autorkę, lecz rzeczowy, często pośpieszny, pozbawiony szerszej perspektywy poznawczej, ale pracowicie zrealizowany i źródłowy.

Większość prac zawiera liczne walory poznawcze i historyczno-edukacyjne. Ten rodzaj twórczości naukowej i działalności społeczno-oświatowej w środowisku jest warty uprawiania, gdyż jest w istocie rzeczy wysoce pożądany w sensie historyczno-pedagogicznym w pracy akademickiej. Można w tym dostrzec w jakimś stopniu pożądany wariant uprawiania „żywej” historii wychowania kulturowo-oświatowego i tożsamościowo-świadomościowego, który ma także znaczenie współczesne. Twórczość naukowa Habilitantki wykazuje na podmiotowo i tożsamościowo-zbiorowy sens, treść, formy i sposoby pracy Habilitantki. Uprawiana przez Nią historia pedagogiczna naświetla poznawczo problemy, realia, blaski i cienie oświaty mniejszości narodowych II RP, stosunek władz oświatowych i społeczeństwa do tych rzeczywistości.

Jak już stwierdzono wcześniej prace Habilitantki w większości są rezultatem badań źródłowych na polu pokrewnych obszarów historii mniejszości narodowych. Autorka ukazuje interesujące wątki dotyczące relacji pomiędzy nacjami o podobnym rdzeniu etnicznym, tożsamości kulturowej i religijnej. Dotyczy m.in. Tatarów polskich, ich tradycji kulturowych, religijnych, oświatowych i kultury w kontekście polityki oświatowej II RP.

Na podstawie analizy większości prac dr U. Wróblewskiej można raz jeszcze stwierdzić, że są to ujęcia „w drodze” do pełnej dojrzałości badawczej, rokujące postęp w ugruntowaniu samodzielnej i autonomicznej postawy badawczej. Taki kierunek, jest zawsze źródłem osobistego rozwoju. Wiele merytorycznych argumentów wskazuje na to, że

przedłożony dorobek naukowy, mimo wskazanych ograniczeń utwierdza recenzenta w takim przekonaniu. Jest to przedłożenie profesjonalne warsztatowo, rzetelne pod względem faktograficznym, osadzone w klimacie oświatowo-kulturowym, w kontekście historii badanych grup mniejszościowych i ich bieżącego życia.

4. Działalność naukowo-organizacyjna i środowiskowa

Istotnym dopełnieniem drogi badawczej i publikacji Habilitantki jest nurt kulturowo – biograficzny, w jakim sensie „antropo-oświatowy” dotyczący „obrazu”, „pamięci” dziecka szkoły końca XIX i XX wieku. Ważny to i ciekawy fragment badań terenowych o charakterze oświatowo-kulturalnym i etnologicznym. Nurt ten stanowi dość ważną i oryginalną część zainteresowań i dorobku Habilitantki. Jak się wydaje jest to dziedzina badań ważna dla historii wychowania w obliczu destrukcji kultury tradycyjnej i pamięci lokalnej, wobec erozji lokalnych szkół środowiskowych, które znikają z pejzażu małych środowisk i społeczności ludzkich. Ustalenia badawcze Habilitantki, dotyczą życia społecznego, kulturowego i oświatowego, które zanikają w dobie unifikacji ponowoczesnej.

Potwierdza to lektura m.in. publikacji traktujących o różnych aspektach „szkoły historycznej” o lokalnej działalności (obyczajowości) oświatowo-kulturalnej, tradycji, dziedzictwa kultury materialnej i symbolicznej, o pracy i wychowaniu własnych dzieci np. na Żuławach (około 35 tekstów). Jest to orientacja pożądana współcześnie wobec zaniku tych elementów lokalnych i regionalnych. Jest to inicjatywa Habilitantki dotycząca kulturowej i pedagogicznej obserwacji oraz badań źródłowych nad ewolucją kultury szkolnej. Stanowi interesujący kierunek badań socjokulturowych i etnologicznych aspektów szkoły w powiązaniu z środowiskową obyczajowością.

W tej społeczno-wychowawczej perspektywie aktywności Habilitantki mieszczą się także odniesienia do korczakowskiej idei dziecka (*Dziecko w historii-wątek korczakowski*, współredakcja, 2013). Pokłosem tego typu zainteresowań są organizowane od roku 2012 *Dni Tygodnia Dziecka* w Białymstoku. Należy docenić fakt, że Autorka kieruje swoją uwagę poznawczą w stronę jakościowych, bezpośrednich, uczestniczących i interaktywnych form badań środowiskowych, które określa jako „podróż po świecie dziecka”.

W kręgu działań o charakterze środowiskowo-etnologicznych mieści się problematyka edukacji muzealnej, która uwzględnia potrzeby i możliwości dokumentowania przeszłości w oparciu o zasoby archiwalne i muzealne. Jest to, jak można sądzić, pożądan

działanie, wskrzeszające niektóre idee historii etnologicznej (tożsamościowej) związanej z etosem małych ojczyzn.

Naturalną, niejako konsekwencją dotychczasowych badań Habilitantki są dalsze koncepcje i zamierzenia. W ten sposób ujawnia się Jej postawa naukowa i inwencja badawcza wskazująca na ciągłość pokrewnych zagadnień badawczych. Są to m.in. zamierzenia kontynuacji badań etnokulturowych i oświatowych mniejszości Ormiańskiej w okresie II Rzeczypospolitej. Jest to interesujący projekt, ze względu na bogactwo kulturowe, obyczajowości i tradycji wychowania dla tożsamości kulturowo religijnej tej mniejszości. Na uwagę zasługuje *interdyscyplinarny projekt badawczy* nad usystematyzowaniem form (treści i roli) kronikarstwa szkolnego, które traci obecnie na swoim znaczeniu. W tym kontekście mieszczą się badania dotyczące *pamięci szkolnej i przemian sytuacji dziecka w szkole*.

Dr U. Wróblewska wnosi swój wkład do działalności organizacyjno-naukowej. Wykazuje dużą aktywność na forum Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Białostockiego na rzecz podejmowania badań naukowych w zakresie historii wychowania, dziejów kultury i ogólnie pojętej tradycji oświatowych. Inicjuje współpracę z organizacjami i stowarzyszeniami kulturalno-oświatowymi, która przyczynia się do popularyzacji regionalnych tradycji oświatowych, życia społeczno-kulturalnego.

Udziela się aktywnie w kilkunastu formach środowiskowej pracy naukowej i upowszechniającej wiedzę w tej dziedzinie. Brała udział w przygotowaniu lokalnych i ponadregionalnych audycji TV i radiowych, pełniła funkcję koordynatora Festiwalu Nauk i Sztuk w Białymstoku. Miała też swój udział jako przedstawicielka Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Pikniku Nauk w Warszawie. Wspólnym mianownikiem tych poczynań jest otwartość na współpracę, poszukiwanie partnerów, inicjowanie tematów i organizowanie zespołowej pracy.

Działalność na rzecz środowiska zasługuje na wysoką ocenę, gdyż ma ona walor historyczno-poznawczy, edukacyjny i pobudzający społeczne zainteresowanie własną przeszłością i obecną tożsamością na mapie regionu. Interesującym i charakterystycznym rysem tej działalności jest dynamika i różnorodność zaangażowania społecznego, konsekwentna zbieżność z podstawowym kierunkiem zainteresowań badawczych i pracą dydaktyczną. Habilitantka w tym obszarze swojej działalności posiada znaczny dorobek, zwłaszcza, gdy idzie o popularyzację idei badań lokalnych i regionalnych. Ważnym momentem tego zakresu działalności dr U. Wróblewskiej jest wiązanie ogólnie pojętej historii oświatowej z poszukiwaniem i odkrywaniem jej regionalnego wymiaru.

5. Kształcenie kadr i działalność dydaktyczna

Zgodnie z autoreferatem zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Białostockim prowadzi Habilitantka od roku 2003. Są to głównie ćwiczenia i wykłady z historii wychowania na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych. Tematykę swoich zajęć realizuje w oparciu o autorskie programy. Niewątpliwie wartościową propozycją kształcenia są zajęcia dydaktyczne w muzeum, kwerendy w archiwach krajowych i zagranicznych.

Znamienną cechą prowadzonych zajęć było włączanie studentów do czynności o charakterze badawczym, warsztatowym na zasadzie wolontariatu w organizacjach, stowarzyszeniach i instytucjach oświatowo-kulturalnych i archiwalnych. W ten sposób studenci poznają pracę źródłową i nabierają umiejętności warsztatowych w dziedzinie historii wychowania, oświaty i nauczyciela badacza regionalisty. Działalność kształcąca i dydaktyczna w takim wydaniu organizacyjnym i metodycznym przybliżyła studentów do badań naukowych, łączy dydaktykę z rozwijaniem warsztatu poznawczego. Otwiera również na życie środowiskowe i działalność społeczno-oświatową i historyczno-pedagogiczną.

Można uznać, że ten rodzaj działalności dydaktycznej poszerza horyzonty naukowe, pobudza aktywność i zainteresowania problematykę historyczno-oświatową, przybliża do współczesności. Jest to formuła dydaktyczna wymagająca determinacji i aktywności prowadzącej. Jest też wyrazem nieczęstej już inwencyjności dydaktycznej, która może inicjować własną, studentów działalność poznawczą.

Habilitantka ma na swoim koncie 24 magistrów i 58 licencjatów, ponad 100 recenzji prac dyplomowych. Dzięki aktywnym form dydaktycznym, otwarciem na bliskie zagadnienia historyczno-pedagogiczne kilkoro studentów opublikowało własne teksty w czasopiśmie pedagogicznych i monografiach wieloautorskich.

6. Wnioski i oceny

Analiza przedłożonych materiałów umożliwia sformułowanie opinii i oceny dokonań naukowych i edukacyjnych Habilitantki. W odniesieniu do pracy habilitacyjnej można stwierdzić, że nie jest to monografia reasumująca dotychczasowy dorobek i osiągnięcia naukowo-badawcze. Nie jest też rodzajem zwieńczenia dotychczasowej drogi naukowej, ale kontynuacją wcześniejszych, znaczących badań i publikacji, które sytuują Autorkę w szeroko pojętej historii pedagogicznej o charakterze etniczno-kulturowym i oświatowo-wychowawczym. W tym też kontekście Autorka zapowiada kontynuację swoich

badani dotyczących problematyki mniejszości narodowych, ich kultur, oświaty i wychowania na obszarze byłych kresów i czasów współczesnych Polski Północno-Wschodniej. Tym samym zarówno dotychczasowe osiągnięcia, jak i projekcje badawcze zachowują swoją wewnętrzną ciągłość, pewien rodzaj spójności, wyraźnie określają tożsamość naukową Habilitantki.

W odniesieniu do głównej pracy habilitacyjnej, jej Autorka ma świadomość ograniczeń obszaru tematycznego pracy. Ale starała się w pełni wykorzystać zasoby źródłowe i opracowania przy realizacji tematu kultury i oświaty Karaimów. Traktuje, jak można sądzić, tą realizację, jako wyzwanie i doświadczenie, które dopełnia stan wiedzy, również o polityce oświatowej II Rzeczypospolitej wobec mniejszości narodowych.

Daje się ponadto zauważyć, że Habilitantka dość często kieruje się w stronę nadmiernie szczegółowych opisów na podstawie dostępnych materiałów, głównie w odniesieniu do takich ośrodków funkcjonowania etniczno-kulturowego i oświatowego Karaimów, jak: Troki, Wilno, Halicz, Łuck i kilku mniejszych ośrodków życia tej mniejszości na obszarze II Rzeczypospolitej. Już ten fakt jest przyczyną trudności, na który natrafiła Autorka rozprawy, o których nie mówi.

Warto dodać, że Karaimi byli i są swoistym fenomenem, jako nacja etniczno-kulturowa i oświatowa. Mimo trudnych warunków egzystencjalnych tworzyli względnie jednolitą kulturę, którą z wielką determinacją starali się zachować poprzez oświatę i własne elity umysłowe i własną tradycję etniczną. Ten efekt poznawczy rozprawy podbudowuje wartość publikacji. Ma to, jak można sądzić, uniwersalny sens historyczno-edukacyjny i znaczenie dla współczesnych zjawisk wielokulturowości i unifikacji kulturowej w globalnym świecie.

Monografia jest przykładem podejścia wieloaspektowego, dotyczy różnych dziedzin i przejawów życia wspólnoty Karaimskiej, może być zatem pewnym ukierunkowaniem nad badaniem tych zjawisk w odniesieniu do innych grup etnicznych minionego i obecnego czasu. Walorem postępowania badawczego, Habilitantki jest skrupulatność i rzetelność w pracy archiwalnej, w ustalaniu materiałów drukowanych, prasowych, opinii, kronik w zasobach polskich i zagranicznych (CAP w Wilnie, Biblioteki Akademii Nauk i inne).

Praca, jak i inne publikacje niewątpliwie wypełniają przyjęte cele poznawcze, analityczne i rekonstrukcyjne, ważne z punktu widzenia tradycyjnych, faktograficzno-źródłowych metod badawczych, ale także uwzględniają współczesne trendy antropologiczno-kulturowe, które chronią przed zapomnieniem części depozytu kultur etnicznych, które zanikają w świecie unifikacji wszystkiego.

Choć można mieć uwagi, co do nadmiernej szczegółowości w niektórych momentach przedłożonych prac, które często mają charakter informacyjny i fragmentaryczny – przedstawiam niżej walory naukowego osiągnięcia Habilitantki w następujących aspektach:

- dbałość o składniki historyczne, etniczne, warunki prawne, egzystencjalne i terytorialne opisywanej grupy etnicznej;
- trafne uchwycenie przez Habilitantkę związków religii, tradycji, języka, obyczajów i obrzędowości, jako składników ważnych dla zachowania idei wspólnotowych;
- właściwe naświetlenie relacji z władzami II Rzeczypospolitej, otwartości i lojalności wobec władz, przy zachowaniu pragmatyzmu dla przetrwania grupy;
- trafnie ukazanie świadomości celów i założeń wzmacniania kultury umysłowej i kształtowania własnej oświaty;
- tworzenie kulturowego i oświatowego etosu, włączanie własnych elit, przygotowywanych do wypełnienia misji tożsamościowej wobec własnej grupy;
- dostrzeżenie przez Autorkę pragmatyzmu społecznego Karaimów, traktowanie własnej grupy, jako kategorię społeczno-moralną, scalającą mniejszość na gruncie kultury, religii, oświaty;
- wskazanie na zdolność do wytwarzania przez małą społeczność etniczną systemu towarzystw, stowarzyszeń, czasopism, publikacji, organizacji młodzieżowych i kobiecych oraz podejmowanie działań gospodarczych dla podnoszenia kondycji ekonomicznej własnej grupy.

7. Konkluzje

W przedłożonym dorobku naukowym można dostrzec zarówno „blaski i cienie”. Niewątpliwie przeważają te pierwsze. Ale dla rzetelności oceny i jej obiektywności należy wskazać na obie te strony. Generalnie, całokształt dokonań i osiągnięć naukowych, organizacyjnych i dydaktycznych Habilitantki jest znaczący i różnorodny. Dostrzega się w wielu segmentach inwencyjną, często też nowatorską postawę Badaczki. Dotyczy to inicjatyw dokonanych i w toku realizowanych kwerend, pracy nad źródłami. Godna odnotowania jest postawa zorientowana na dziecko w historii wychowania, jego pamięć dotyczącą własnej drogi edukacyjnej, etnologiczne podejście, nie tylko do grup narodowościowych, ale także do innych odmienności osiedleńczych. Warto odnotować także edukację muzealną, jej kreatywne

i inspirujące znaczenie dla adeptów współczesnej wiedzy historyczno-oświatowej w wymiarze regionalnym.

Habilitantka podejmuje wiele ciekawych form działalności akademickich i poza akademickich, środowiskowych na rzecz kultury nauki i edukacji zawierające pierwiastki lokalne, regionalne itp. Ważne są także Jej poczynania nawiązujące do tradycji opieki i wychowania dzieci w środowisku. W tym także sięganie do form historycznych, tradycyjnych i ludycznych (zabawy i zabawki). Ogólnie dorobek dr U. Wróblewskiej mieści się w kręgu historii wychowania, oświaty, tradycji szkoły, sylwetki ucznia w kontekście środowiska i zbiorowości społecznej. Zdecydowana większość opublikowanych pozycji Habilitantki oparta jest na gruntownej podstawie źródłowej, rzetelnym opisie wyrażonym w dobrej konwencji językowej i terminologicznej.

Odczuwa się jednak niedostatek ujęć porównawczych i komparatystycznych, analiz istotnych kontekstów społecznych, kulturotwórczych, politycznych, które wydają się niezbędne w przypadku badań o charakterze etnicznym, etnologicznym, kulturoznawczym i oświatowo – edukacyjnych. W takiej konwencji prace mogą w większym stopniu i zakresie wyjaśniać problemy ludzi, kultur, oświaty i wychowania na pograniczach geokulturowych.

O swoim dziele habilitacyjnym Autorka pisze, iż jest to praca „wielodyscyplinarna”, że analizowane zagadnienia są przedmiotem zainteresowań takich dyscyplin naukowych jak pedagogika, historia, antropologia, czy politologia. Wydaje się jednak, że nie wszystkie te dyscypliny są tu wystarczająco reprezentowane w niektórych podejściach badawczych.

Ogólnie rzecz ujmując dokonania naukowe Habilitantki, jak to już wcześniej stwierdzono, niepozbawione są wielu walorów naukowo-poznawczych. Jest to dorobek naukowy pod względem liczbowym, tematycznym i poznawczym jeszcze dość wąski, ale wiele wskazuje na to, że jest i będzie rozwijany. Posiada znaczącą wartość merytoryczną, źródłową, metodologiczną i inwencyjną. Realizowany jest dynamicznie, jakby w pewnym pośpiechu, który nie daje szans na pełniejsze analizy, wnioski i perspektywy pogłębienia problematyki.

Dostrzega się u Habilitantki niewątpliwą dynamikę i energię do pracy naukowo-badawczej, duży już zasób kompetencji, który rokuje perspektywę dalszego rozwoju. Przy całej dostrzeżonej inwencyjności i trafnych poszukiwań niezagospodarowanych pól badawczych, zwłaszcza w przestrzeni regionalnej. W kilku pokrewnych dziedzinach, pożądane jest działanie scalające ten znaczący dorobek organizacyjno-badawczy.

Autorka dzięki ukształtowanej kulturze pracy naukowej, źródłowości swoich poczynąń badawczych, umiejętnościom organizacyjnym osiągnęła zadawalający poziom

kwalifikacji naukowych, dydaktycznych i pracy środowiskowej. Widać jeszcze młodzieńczą pasję, zdolność do efektywnego wysiłku i inicjatyw twórczych. Osiągnęła zapewne wystarczający poziom erudycyjności naukowej. Wiele wskazuje na to, że w pełni włączyła się w rozwój wybranej dyscypliny naukowej.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa habilitacyjna dr Urszuli Wróblewskiej pt. *Działalność kulturalno-oświatowa Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej*, jak i całokształt dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego odpowiada wymogom stawianym przez Ustawę. Wnioskuje o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w dziedzinie pedagogiki.

Krosno, 20. 05. 2017.

Kazimierz Szmyd

